Arhitektuurikooli püsinäitus „Uuri ruumi!"
Eesti Arhitektuurimuuseumis, 2019. © Liisi Arvelt

New European Bauhaus
beautiful | sustainable | together

EESTI RUUMILOOME LÄBI EUROOPA UUE BAUHAUSI PRISMA

Meie elukeskkond on meie kultuuri kandja. Elukeskkonna kvaliteet mõjutab iga inimese elukvaliteeti. Kvaliteetne elukeskkond on üldise heaolu osa ning ühiskondlikel hoonetel ja avalikul ruumil on selles eriline kaalukas roll. Seepärast tuleb ühiselt tegutseda selle nimel, et meie elukeskkond muutuks iga ruumiotsusega kultuursemaks, sõbralikumaks, turvalisemaks, inspireerivamaks.

Kultuuriminister Anneli Ott

Kõigi huve arvestava elukeskkonna loomine on suur katsumus. Meie ehitustegevus peab rohe- ja digipöörde valguses olema jätkusuutlik. Võtmesõnaks on koostöö riigiasutuste, ettevõtete, omavalitsuste ja kõrgkoolide vahel, sest ehitus meie linnades ja valdades leiab aset eelkõige väljaõppinud teadlike spetsialistide toel. Ühisel aruteluruumil on siin oluline koht, et leida mõtteid, kuidas suunata elukeskkonna ja ehitusvaldkonna arengut.

Majandusminister Taavi Aas

Soovime kõik elada nii, et meie kodud on soojad ja turvalised ning lähedal teenustele, mida vajame. Soovime samas, et koduuksest välja astudes ümbritseks meid rohelus, puhas õhk ja automüra asemel kostuks linnulaul. Need vajadused ei pea üksteist välistama. Majanduses ja ühiskonnas rohepöörde käivitamiseks peame linnaplaneerimisel nende vajaduste vahel tasakaalu leidma ja üheks võimaluseks on kasutada looduspõhiseid lahendusi. Koos kohalike elanikega leiame õiged lahendused.

Keskkonnaminister Tõnis Mölder

15. juunil 2021 peeti Euroopa uue Bauhausi teemalist virtuaalseminari,[1] kus tutvustati Euroopa Komisjoni üleskutset muuta meie elukeskkonda kaasavamaks, kaunimaks ja kestlikumaks. Seminari korraldasid ministeeriumid koostöös omavalitsuste ning era- ja vabasektori partneritega.

Majandusministri, keskkonnaministri ja kultuuriministri tervituste järel andis Euroopa Komisjoni esindaja Ruth Reichstein (IDEA) algatusest ja selle mõttest ülevaate. Katri Raik kõneles kohalikest kogukondliku ruumiloome näidetest Narva kogemuse põhjal.

Järgnesid arutelud temaatilistes töötubades:

- **kaasav ruumiloome** — kuidas toimib koosloome linnaruumi planeerimises, kuidas mobiilsus sellises linnaruumis välja näeks (teemajuht Madle Lippus);
- **ilus elukeskkond** — kuidas luua ilusat ruumi ja mida ilus tähendab (teemajuhid Veronika Valk-Siska ja Maria-Kristiina Soomre);
- **jätkusuutlik elukeskkond** — kuidas ehitada hooned, mis aitavad saavutada keskkonna- ja kliimaeesmärke ja kuidas renoveerimisel väärtustada pärandit (teemajuhid Raiko Puustusmaa ja Siim Raie);
- **kahanev elanikkond ja piirkondade taaselustamine**, kus tühjenevate eluasemete kinnisvarahinnad ei toeta nende rekonstrueerimist (teemajuhid Andres Levald ja Jiri Tintera);
- **tööstuspärand ruumiloomes** — kuidas tuua elu endisesse tööstuspiirkonda ja muuta see atraktiivseks linna osaks (teemajuhid Ivan Sergejev ja Liis Serk).

[1] Vt lähemalt https://envir.ee/uudised/uus-euroopa-bauhaus-ilus-kaasav-ja-kestlik-elukeskkond-eestis

ARUTELU KOKKUVÕTE

KAASAV RUUMILOOME on mitmetahuline protsess, kus mängivad olulist rolli kodanike võimalused ja oskused ruumiotsuste kujundamisel kaasa rääkida. Mõnes linnas (nt Tartus) on elanike kaasamine paremini lahendatud, mõnes teises (nt Tallinnas) on aga ruumiloomeprotsessid keerulised ja läbipaistmatud. Samal ajal on selge, et Eesti elanike teadmised ja oskused ruumiloomes kaasa rääkimiseks on aastakümnete vältel kasvanud, arenenud on ka töövahendid ja -võtted parema linnaruumi kujundamiseks, mida avalik võim kahjuks harva kasutab. Koosloomeprotsesse takistav tegur on muu hulgas see, et otsustajad (poliitikud) vahetuvad üleliia sageli — iga uus poliitik hakkab oma seisukohti ruumiloomes sageli alles kujundama. See n-ö poliitikute kaasamise küsimus, kuidas näidata neile erinevaid viise ja võimalusi, mida mööda inimsõbralikuma ruumini jõuda. Tõdeti ka seda, et sageli ei käi arengu- ja tegevuskavad kiiresti muutuva eluga kaasas. See tekitab tüdimust nendes, kes tunnevad, et teavad, mida tuleks teha ja on pidanud seda korduvalt erinevatele otsustajatele selgitama. Kodanike kaasamine on tihedalt seotud ka üldisema ruumiteadlikkuse ja ruumihariduse dilemmaga. Vahel on ametkondades juba olemas kogemusepõhine või erialane teadmine, kuidas võiks ruumiloomet kaasavamalt korraldada. Elanikud ei pruugi aga uuema ruumiloomepraktikaga kursis olla, vaid nad on harjunud katsetamise ja ajutiste lahendustega — see aeglustab omakorda uuenduste elluviimist. Siiski võiks senisest enam rakendada ruumiloomes disainmõtlemise topelt-teemanti, kus lahendust töötatakse välja käsikäes probleemi mõistmisega.

Kunstiteoste tellimise seaduse alusel tellitud teos „Säde" Tallinna Euroopa Kooli katusel.
Taavi Kuningas, Argo Männik, Mihkel Urmet, 2019. © Argo Männik

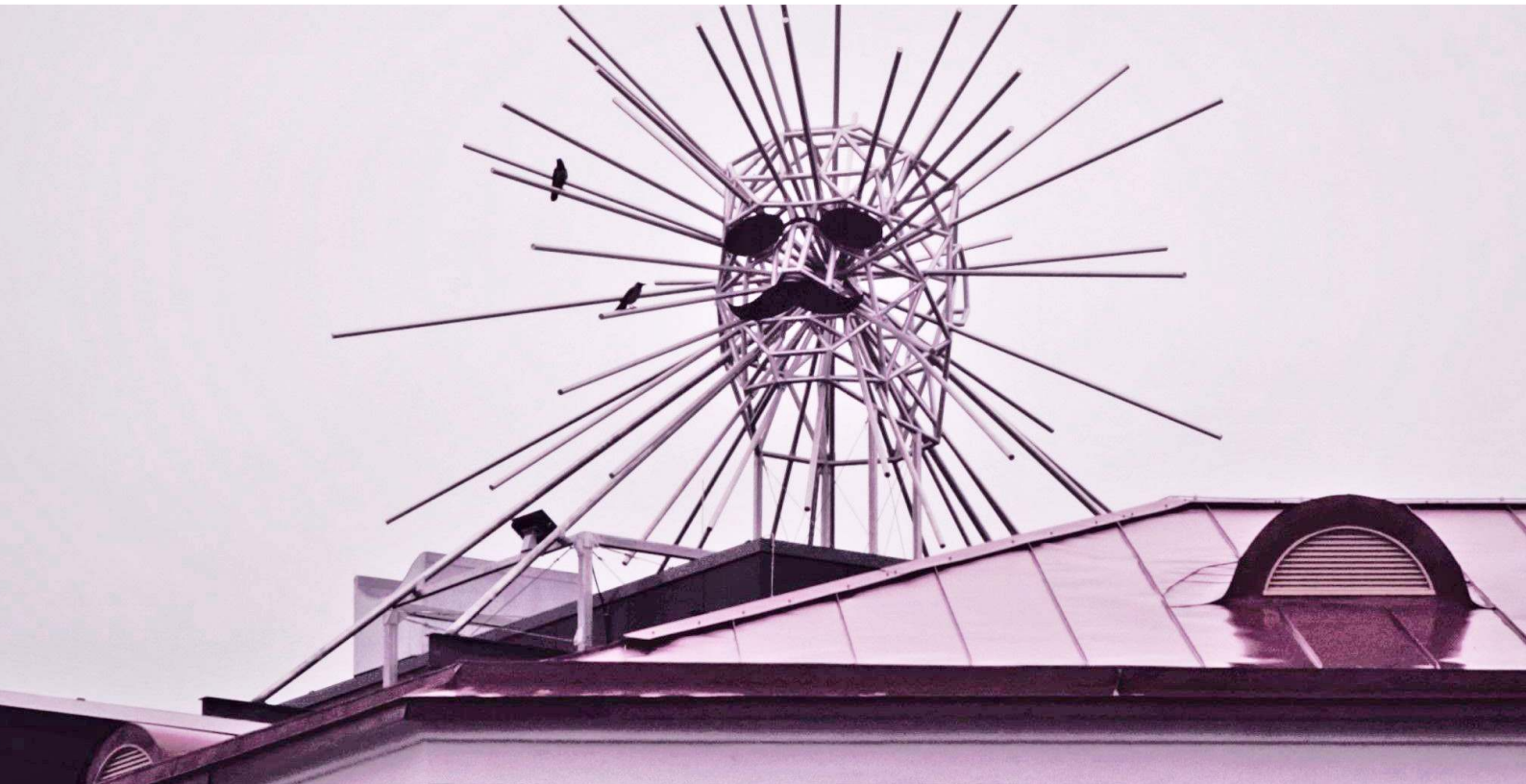

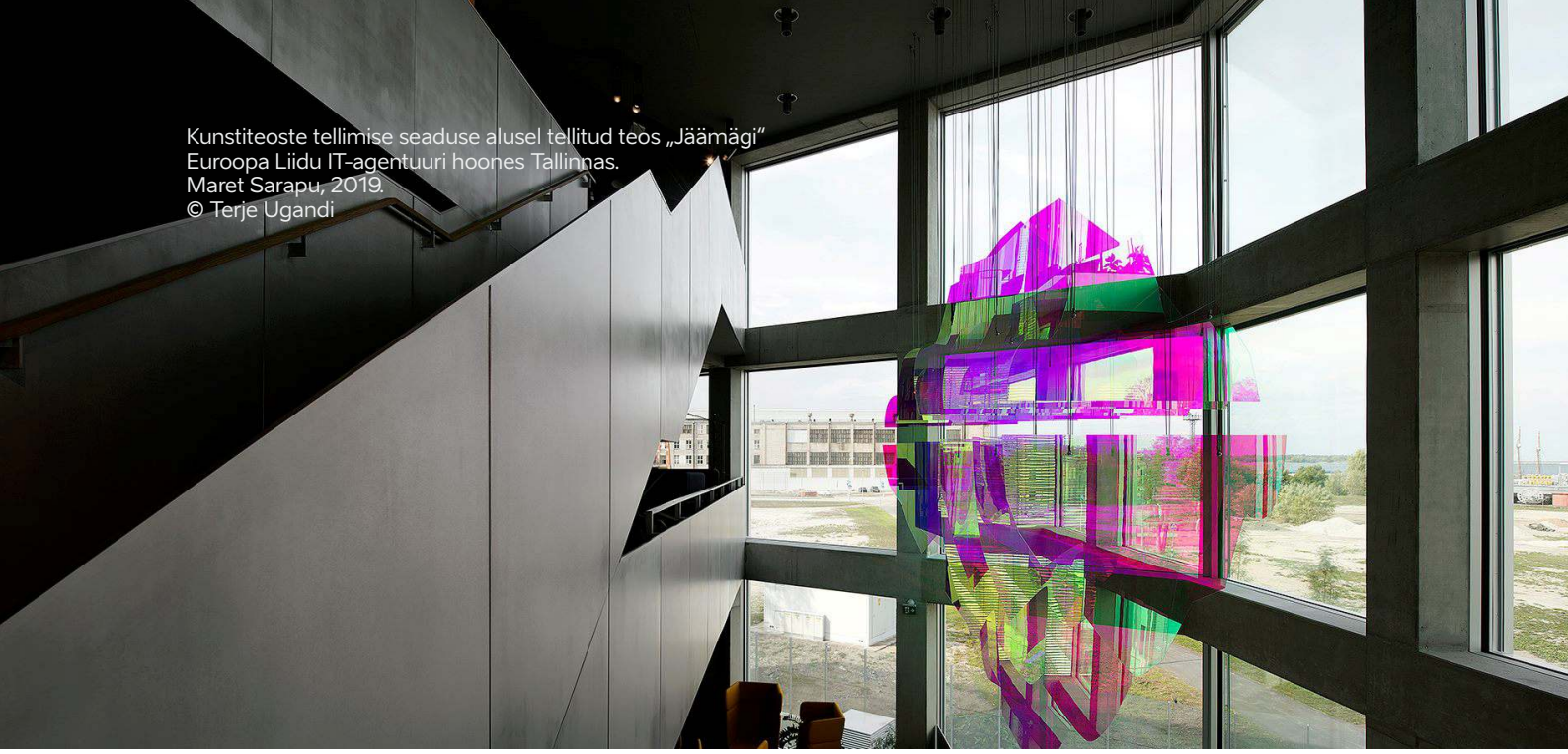

Kunstiteoste tellimise seaduse alusel tellitud teos „Jäämägi“ Euroopa Liidu IT-agentuuri hoones Tallinnas. Maret Sarapu, 2019. © Terje Ugandi

Esile tuleb tõsta apoliitilisi linnaruumiaktiviste ja kodanikualgatusi, kes on avalikkuse tähelepanu ruumiprobleemidele pööranud — värskemate seas näiteks algatus „Elav tänav", kes tegeleb tänavate elavaksmuutmisega. Mitmekesiste asutajatega algatus soovib muuta praegu üsnagi autokeskset linnaruumi paremaks ja sõbralikumaks, nii et see toetab aktiivset ja tervislikku eluviisi.

Heade näidetena tuleb tuua Riigikantselei juures tegutsenud ruumiloome rakkerühma (2017—2018) ja ligipääsetavuse rakkerühma [2] (2019—2020) töö. Ruumiloome eksperdirühma töö jätkamiseks tegutses 2019.—2020. aastal ministeeriumidevaheline töörühm, kes analüüsis võimalusi riigiülese ruumiloome kompetentsikeskuse (ruumiameti) loomiseks. Kirja said kvaliteetse ruumi aluspõhimõtted,[3] mis on hea soovituslik dokument, mida erinevates ruumiloome projektides jälgida.

ARENGUHÜPPE VÕIMALUS: kiirete sekkumisvõimaluste tekitamine, kus elanikud saaksid ise linnaruumi muuta ja uusi ruumilahendusi katsetada

ELUKESKKONNA ILU lahtimõtestamisel saab appi võtta nn Davosi süsteemi, mis aitab ruumi kvaliteeti hinnata terviklikult. Ühtpidi on selge, et arhitektuuril on teatav kunstiline mõõde ning et ühiskonna vaates on eriti oluline just meie (pool)avaliku ruumi esteetiline külg. Esteetilist külge tuleb aga alati hinnata koos teiste ruumikvaliteedi külgedega. 2021. aastal välja tulnud Davosi hindamissüsteem nimetab kaheksa kriteeriumi (mõõdet), millega tuleb elukeskkonna arendamisel alati samal ajal

[2] Lõppraporti koos lisadega leiab https://kul.ee/uuringud#arhitektuur.
[3] Lähemalt vt https://kul.ee/kunstid-ja-loomemajandus/arhitektuur.
[4] Täpsemalt loe https://davosdeclaration2018.ch.

Võru platsi uus kujundus. Stuudio Tallinn. „Hea avalik ruum“ linnaväljakute programm, 2019.
© Villem Tomiste

arvestada: planeerimisprotsess (governance), lahenduse otstarbekus (functionality), majanduslik mõõde (economy), keskkonnaaspektid (environment), ruumilahenduse mitmekesisus (diversity), pärandisõbralikkus (context), kohatunnetus (sense of place) ja ilu (beauty). Ühegi ruumilahenduse puhul ei saa ühtegi neist aspektidest kõrvale jätta. Davosi kvaliteedisüsteem on praeguseks head rahvusvahelist kõlapinda ja kasutust leidnud ning seda tuleks ka Eestis rakendama hakata. Davosi süsteemi põhimõtted on täiel määral kooskõlas nii ICOMOSi 2020 hindamissüsteemi kui ka Eestis kirja pandud kvaliteetse ruumi aluspõhimõtetega.

Iga ruumilahendus peaks pakkuma helgust ja olema ruumimõju mõttes „helde“ lisaks sellele, et on funktsionaalne, keskkonnasäästlik (nt vähendab liikuvusnõudlust) jne. Ilu on üks subjektiivsemaid asju, kuigi seda on läbi ajaloo püütud ka objektiivselt määratleda. Keskkonnapsühholoogid on aidanud tihtipeale mõista, mis võiks inimestele tajutavalt ilus olla. Kui mõelda nn protsendikunsti praegusele praktikale, on avaliku ruumi kunst tihti kompromisside kunst. Avaliku ruumi kunsti julge valiku tegemise kaudu on võimalik ka avardada inimeste arusaama selle kohta, mida ilusana tajutakse. Arusaam ilust ei ole fikseeritud ja see võib muutuda sõltuvalt inimeste elu-, ruumi- jt kogemustest. Elukeskkonna tajumine ilusana on tihtipeale seotud ka seal looduse kogemisega — ilusa linnaruumi näited, kus on loodusele antud tegutsemisruumi, on näiteks mitmeplaaniliselt kureeritud Highline New Yorgis kui kultuurne raudtee läbi linna ning lineaarpargiks muudetud Valencia vana jõesäng.

Kunstiteoste tellimise seadusega on 10 aasta jooksul valminud sadakond teost. Protsendiseadus võiks laieneda ka näiteks erasektorile, omavalitsustele, aga taristulegi (maanteed ja protsent maastikuarhitektuurile). Avaliku ruumi all ei tohiks silmas pidada ainult parki kesklinnas, vaid majadevahelist ruumi laiemalt, sh n-ö halli ala ja kulgemise ruumi, mis mõjutab igapäevaelus samavõrra inimeste ruumitaju. Ilus ruum tekitab omanikutunnet rohkem kui kole ruum. Küsimus on inimeste ootustes, et mis on nende jaoks ilus — laiemas plaanis on küsimus inimeste ruumiteadlikkuses, teatud annuses koolitatud ruumimõtlemises. (Pool)avaliku ruumi ilu kasvab koos meiega — ehk

kuidas teha tarku valikuid just nende asjade kasuks, mis tõstavad inimeste elukvaliteeti pikas vaates.

ARENGUHÜPPE VÕIMALUS: ruumiteadlikkuse kasv, ruumiharidus algharidusest peale, protsendiseaduse laienemine, (kureeritud) elurikkus, liitreaalsuse võimalused — tuleviku ruumikogemus võib olla praegusest märksa avaram

JÄTKUSUUTLIKU ELUKESKKONNA puhul tuleb ühe suurema katsumusena esile tuua, et Eestis vajab rekonstrueerimist u 700 000 eluruumi ning roheleppe kohaselt planeeritakse järgmise 10 aasta jooksul kahekordset rekonstrueerimise kasvu, mis toob omakorda kaasa keskkonnakoormuse suurenemise. Üks oluline küsimus on siin näiteks meie magalapiirkondade funktsionaalsuse mitmekesistamine. Eestil on olemas pikaajalise rekonstrueerimise strateegia, mille eesmärk on parandada järgneva 30 aastaga ligi 80% Eesti elanike kodude ja töökohtade tingimusi. Selliste eesmärkide saavutamine nõuab suuri investeeringuid, kusjuures ootus on, et võimalikult suur osa rekonstrueerimistöödest toimuks ka hoonete omanike endi initsiatiivil ja rahastusel.

Elanikel — kogukondadel — on oma elukeskkonna kujundamise vastu kahtlemata suur huvi. Küsimus on sageli selles, kuidas kaasata kogukondi mõtestatud viisil arutlema elukeskkonna üle (nt magalapiirkondades). Kultuurimõju ja kultuuripärand peaksid ruumiloomeprojektide keskkonnamõju hindamisel olema senisest palju tähtsamal kohal. Kogukond kui pärandi määratleja (pärand on kellegi — mitte ametnike — oma) eeldab lakkamatut dialoogi osapoolte vahel — säilitamine ja arendamine koos on täiesti võimalik. Siin võib hea näitena tuua Viljandi linna, kus elanikud on valmis linna poole pöörduma ja selle kujundamise teemadel kaasa rääkima.

Oluline on omaks võtta väärtuspõhine lähenemine, kus tuleb sageli otsustada, kas lammutada või säilitada. Olukorras, kus soovime olemasolevat väärtuslikku ehitusmahtu võimalikult hästi kasutuses hoida, on tihti keeruline vanadele hoonetele uusi kasutusviise leida. Vajalik on hoiakute muutumine ühiskonnas (sh nt puitehituse väärtustamine) ja kvaliteetse ruumi aluspõhimõtete läbiv elluviimine. Riik ja omavalitsused saavad sealjuures hoiakute muutust paljuski eest vedada. Eesmärk on tervikliku elukeskkonna kujundamine, mida sageli takistab krundipõhine otsustamine, samal ajal kui peaks rakendama kvartalipõhist lähenemist.

ARENGUHÜPPE VÕIMALUS: krundipõhisest otsustamisest loobumine, riigi ruumilise arengu tervikvaate kujundamine, kvartalipõhine rekonstrueerimine, kultuuriliste mõjurite ja vaimse pärandi osakaaluga arvestamine ruumiliste sekkumiste kavandamisel ja keskkonnamõjude hindamisel, kogukonna nägemine pärandi määratlejana.

KAHANEVA ELANIKKONNA ülesanne ei ole Eestile midagi uut — Eesti asutussüsteem on aastasadu vana ning rahvastikumuutused, sh tühjenemine on toimunud juba märksa varem kui viimase 10—20 aasta jooksul. Laiem küsimus on, kuidas teha rohepööret seal, kus turg ei toeta ehk kuidas kasutada nappe vahendeid mõistlikult. Samuti, kuidas järgida üleriigilise planeeringu „Eesti 2030+" peamist arengueesmärki tagada elamisvõimalused igas Eesti asustatud paigas. Viimane Eesti inimarengu aruanne loetleb hästi meie ruumilise arengu probleemid ja ka võimalikud lahendused. Seal väljatoodud arengustsenaariumide valguses on küsimus selles, kuidas hoida suunda sellele, et „1tunni Eesti" tasakaalustaks „vabatahtlikult linnadesse koonduva Eesti" arengut.

Tervisekriis on teadvustanud, et inimesed ei pea alati töötama kontoris, vaid võivad seda teha kodus. Paraku ei ole praegu hajalinnale omased elamisvõimalused igas Eesti asustatud paigas tagatud. Kaugtöö tegijale on maailm avatud seal, kus on meeldivam elukeskkond või võimalus selle kvaliteeti parandada. Nii on kerkinud päevakorrale teema, kuidas vahemaid ületataks võimalikult lühikese ajakuluga.

Terve Euroopa on väärikalt vananev ja kahanev — kahanemine ei ole ilmtingimata halb ja kasvamine hea. Valga linna arengu näitel peaksime pigem seisma selle eest, et muutused ei oleks liiga kiired. Kui mõelda, mida saame kahanevates piirkondades teha, siis esimene reegel on aktsepteerida olukorda. Valga puhul tähendab see näiteks, et linn ei tohi enam kujundada oma poliitikat 6000 inimese jaoks, kes on lahkunud, vaid peaks keskenduma nendele 12 000 elanikule, kes on jäänud — sellele, et Valga oleks neile parim koht elamiseks.

Me ei tohi rääkida ainuüksi sellest, et investeerime pelgalt majade energiatõhususse, vaid peaksime toetama elukeskkonna kvaliteeti tervikuna. Peame keskenduma nendele, kes on jäänud, mitte neile, kes läinud — sellele, et inimestel oleks nendes majades, neis asulates hea elada, isegi kui see tähendab, et hoone kasutab rohkem energiat.

Kunst avalikus ruumis: Malmi 3 seinamaaling. Edgar Tedresaar, 2013

Ruumiharidus maast-madalast: Arhitektuurikooli lõika-voldi-kleebi komplekt, millest saab valmistada mustmiljon erinevat maja, 2015. © MTÜ Ruumiharidus

Süsinikuneutraalsuse kõrval on oluline ka elurikkus, mille osa on inimene — mitte elurikkuse vähendaja, vaid hoidja. Rohepöördega on tihedalt seotud ka energiatootmise ümberkorraldamine tsentraaljaamadest laiali ja lokaalsete päikesejaamade, elektrituulikute jm soodustamine. Majanduse vaatamine läbi keskkonnaprisma võiks soodustada uute töökohtade teket maakonnakeskustest eemal.

Keskkonnakriisi süvenedes on kõigil osapooltel vaja teha järjest enam koostööd ja kokkuleppeid ühise eesmärgi nimel tegutsemiseks. Inimarengu aruanne tõi välja, et avaliku sektori ülesanne on ruumiloome aruteluruumi ja -kultuuri tekitamine, hoidmine ja arendamine.

ARENGUHÜPPE VÕIMALUS: elurikkuse kultiveerimine kõige laiemas mõttes — ökokogukondade Eesti, kaugtöö võimalused, isearengu näited, liikumine kinnisvaraarendustest väärtuspõhise elukeskkonna kavandamise poole, pandeemia-aja kogemused, elu hoiavad üleval kogukonnad ja riik saab nende toimimist toetada, kahanemisel on mõju mitmekesisusele, elurikkust toetav ruumiloome, muutused ei tohi olla liiga kiired, olukorra aktsepteerimine, keskendumine neile, kes jäänud (mitte läinud), elukeskkonna kvaliteedi kaudu.

TÖÖSTUSPÄRANDI käsitlemisel **RUUMILOOMES** tulevad esimesena meelde nn kultuurikvartalid — Põhjala tehase ala ja Telliskivi loomelinnak Tallinnas või Aparaadi tehas Tartus. Eestis on aga palju mahajäetud tööstusparke, mille maht on väga suur. Narvas on neist tuntuim Kreenholmi kompleks, kus kunagi töötas üle 10 000 inimese. 2009. aastast seisab see muinsuskaitsealune (25 000-ruutmeetrine) ala tühjana. Arenguvisioon ja detailplaneering on loodud, sh plaan olemasolev hoonestus kasutusele võtta ja ehitada uued (kõrg)hooned. Ootused olid väga kõrged, kuid rahastuse leidmine keeruline, mistõttu tuli kontseptsiooni muuta — hakati lähtuma (ruumi)elamuste loomise põhimõttest. Loodi plaan, mida saaks ellu viia sammhaaval ja mis kaasaks järjest enam inimesi. Kreenholmi mahu identiteedi muutmine on omaette katsumus — ürituste abil saab seda aegamisi teha, nii et erinevad tegevused aitavad luua uut hingamist. Selline oli ka Kultuurikatla algus (2005—2006), kus ruum avati avalikkusele ja inimesi kutsuti kaasa väikeste sündmuste kaupa. Põhjala tehase ala ümberkujundamise kogemuski ütleb, et inimesi saab alale tuua seal uut ruumikogemust ja (keskkonna)elamusi pakkudes. Ruumide korrastamise ja välja üürimise puhul on oluline seda tegevust kureerida ja lähtuda esialgsest kontseptsioonist.

Tööstuspärandit võib näha olulise positiivse tegurina ka üheotstarbeliste (magala)piirkondade (sh ülikoolikampuste) mitmekesistamisel. Eesti Kunstiakadeemia on loonud töötubade sarja, kus tegeletakse hüljatud maastike ja mahajäetud tööstusmaastike elustamise kavadega (Kohtla-Järve õlitorn, Pärispea sõjakordon jne). Nende kogemus näitab, et esmalt tuleb hinnata, kuidas saab ruumi taaskasutada — mis võiks olla ruumi/ala

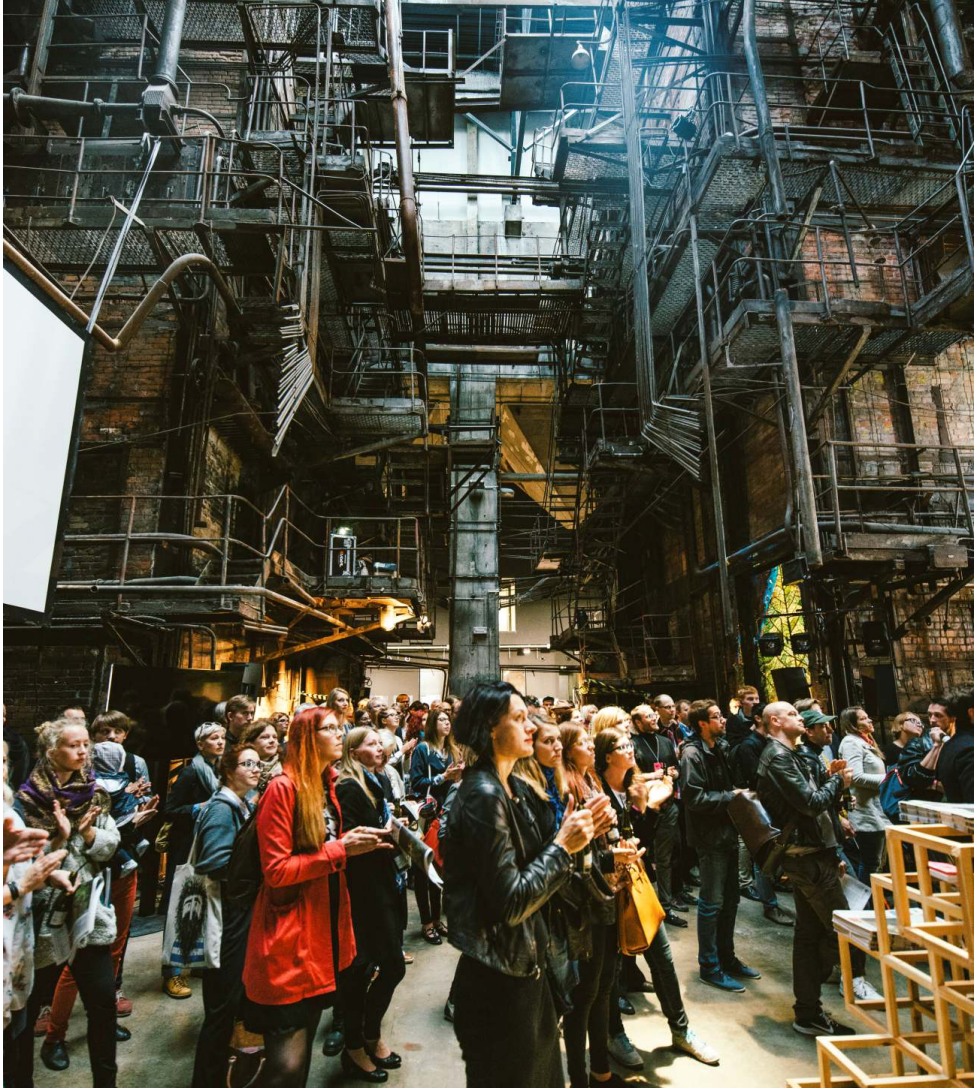

Tallinna Arhitektuuribiennaali 2015. aasta sümpoosion Kultuurikatlas — endise küttejaama kohandamise loome- ja sündmuskeskuseks käivitasid kümmekond aastat varem kohalikud arhitektid ja linnaaktivistid. © Tõnu Tunnel

väärtus ja sellele n-ö uue elu andmise võimalused. Igal pool ei saa kõike teha, visioon tuleb luua koha eripära põhjal, hoides alles pärandi algupärasust ja ehedust.

Tööstuspärandi taaskasutus on olnud mitmel pool seotud ka keskkonna-probleemidega (asbest Kultuurikatlas, pinnase masuudireostus Põhjala linnakus jne). Probleeme on, aga need on lahendatavad (vt nt Euroopa Horisondi tegevussuunad — sh looduspõhiste lahenduste voorud). Oluline on ka ligipääsetavuse, muinsuskaitse, energiakasutuse jt küsimuste lahendamine terviklikult. Küsimuste lahendamisel algab kõik elutervest diskussioonist osapoolte vahel, kus üks oluline lüli on omavalitsus. Samuti tuleb alati hinnata, kuidas mõjutab mahajäetud ala arendamine ümbritsevat keskkonda, mida see teeb kinnisvarahindadega ja kuidas kohaneb muutustega lähedal elav inimene.

ARENGUHÜPPE VÕIMALUS: inimeste kaasamine, samm-haaval lahendused, (ruumi)elamuste loomine, loodus-põhised lahendused, pidev kureerimine kogu arendus-tegevuse vältel, ruumiväärtuste teadvustamine, osapoolte vaheline lakkamatu diskussioon, suure pildi nägemine